

INKLYUZIV MAKTABLARIDA TASHKIL ETILADIGAN MASHG'ULOTLARNING XUSUSIYATLARI

IBRAGIMOV JAVLONBEK OLIMJON O'G'LI

*Toshkent Kimyo xalqaro universiteti
Samarqand filiali Maxsus pedagogika
yo'nalishi 4-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim tizimining mohiyati, uning zamonaviy maktablardagi o'rni va ahamiyati yoritilgan. Inklyuziv maktablarda olib boriladigan mashg'ulotlarning shakllari, metodikasi hamda pedagogik yondashuvlar tahlil qilingan. Shuningdek, maxsus ehtiyojga ega o'quvchilar bilan ishlashda o'qituvchilarning roli, duch kelinadigan muammolar va ularning yechimlari haqida fikr yuritilgan.

Аннотация. В статье рассматривается сущность системы инклюзивного образования, её роль и значение в современной школе. Анализируются формы, методы и педагогические подходы к организации занятий в инклюзивных школах. Обсуждается роль педагогов в работе с учащимися с особыми потребностями, стоящие перед ними проблемы и пути их решения.

Abstract. This article discusses the essence of the inclusive education system, its role and significance in modern schools. The forms, methods and pedagogical approaches of classes conducted in inclusive schools are analyzed. The role of teachers in working with students with special needs, the problems they face and their solutions are also considered.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, inklyuziv maktab, maxsus ehtiyojlar, individual yondashuv, reabilitatsiya mashg'ulotlari, ijtimoiy ko'nikmalar, qo'llab-quvvatlash xizmati, maxsus pedagog logoped, psixologik yordam, hayotga tayyorlov, nogironligi bo'lgan o'quvchilar, ta'limda inkluziya, teng imkoniyatlar va ta'limda adaptatsiya.

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзивная школа, особые потребности, индивидуальный подход, реабилитационное обучение, социальные навыки, служба поддержки, дефектолог-логопед, психологическая поддержка, подготовка к жизни, учащиеся с ограниченными возможностями здоровья, инклюзия в образовании, равные возможности и адаптация в образовании.

Keywords: inclusive education, inclusive school, special needs, individual approach, rehabilitation training, social skills, support service, special education speech therapist, psychological support, life preparation, students with disabilities, inclusion in education, equal opportunities and adaptation in education.

Hozirgi davrda ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlarning asosiy yo'nalishlaridan biri bu inklyuziv ta'limni rivojlantirishdir. Inklyuziv ta'lim bu jismoniy, aqliy yoki boshqa turdagi cheklovlarga ega bolalarni sog'lom tengdoshlari bilan birga o'qitishga yo'naltirilgan tizim bo'lib, uning asosiy maqsadi har bir bola uchun ta'lim olish imkoniyatini ta'minlashdir. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv maktablarda olib boriladigan mashg'ulotlar o'ziga xos metodika va yondashuvlarni talab qiladi.

Maxsus ta'lim – bu jismoniy, aqliy, ruhiy yoki ijtimoiy imkoniyati cheklangan bolalar uchun mo'ljallangan ta'lim tizimi bo'lib, ularning individual ehtiyojlarini qondirishga yo'naltirilgan. Maxsus ta'limda o'quvchilarning har biriga individual yondashuv asosida maxsus o'quv dasturlari, metodikalari ishlab chiqiladi. Bugungi kunda maxsus ta'lim ko'plab mamlakatlarda inklyuziv ta'lim bilan uyg'unlashmoqda, ya'ni imkoniyati cheklangan bolalar umumiy ta'lim muassasalarida o'qishga jalb qilinadi va ularga qo'shimcha yordam ko'rsatiladi.

Ta'lim tizimining asosiy maqsadi – har bir bolaning individual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, ularni jamiyatning teng huquqli a'zosi sifatida shakllantirishdir. Shu bois so'nggi yillarda O'zbekiston ta'lim siyosatida inklyuziv ta'lim konsepsiyasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Inklyuziv maktab – bu nafaqat maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim jarayoniga qo'shish, balki barcha o'quvchilar uchun qulay muhit yaratishdir. Shunday maktablarda mashg'ulotlarni tashkil etish o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, pedagoglardan yangicha yondashuv, sabr-toqat va kreativlikni talab qiladi [1].

Inklyuziv ta'lim bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar va chop etilgan qo'llanmalarda bir qator muhim jihatlar yoritilgan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-dekabrda PQ-4556-sonli Qarori – nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash, ularning ta'lim olish huquqlarini kafolatlash va inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha asosiy huquqiy bazani yaratadi. “Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi” (O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, 2020) – mamlakatimizda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning nazariy va amaliy yo'nalishlarini belgilab bergan dasturiy hujjatdir. T.G'afforova, Z. Murodova “Maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim asoslari” (2021) – o'qituvchilar va talabalar uchun metodik qo'llanma bo'lib, maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash jarayonida qo'llaniladigan metodlar, vositalar va yondashuvlarni batafsil yoritadi. Ainscow M., Booth T. “Index for Inclusion” (2002) – xalqaro miqyosda keng qo'llaniladigan amaliy qo'llanma bo'lib, maktablarda inklyuziv ta'limni tashkil etishning mezonlari va ko'rsatkichlarini ishlab chiqqan. Florian L. “The SAGE Handbook of Special Education” (2014) – maxsus ta'lim va inklyuziv ta'lim bo'yicha zamonaviy yondashuvlarni ilmiy jihatdan asoslab bergan fundamental tadqiqot hisoblanadi. Н.Х. Юсуфходжаева “Инклюзивное образование: методология и практика” (2019) – O'zbekiston sharoitida inklyuziv

ta'limni joriy etishning metodik asoslari va tajribasini tahlil qiladi. UNESCO "Inclusive Education: Guidelines for Policy Makers" (2009) – butun dunyo miqyosida inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha xalqaro tavsiyalarni taqdim etadi. N.K. Avliyakov "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" (2019) – ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash, shuningdek, pedagogning kasbiy mahoratini oshirish masalalarini yoritadi.

Inklyuziv mashg'ulotlarning xususiyatlari.

Inklyuziv sinflarda mashg'ulotlar:

Differensial yondashuv asosida olib boriladi. Har bir bolaning individual imkoniyatlari, ehtiyojlari va rivojlanish darajasi inobatga olinadi. Har bir o'quvchining jismoniy, psixologik va intellektual imkoniyatlarini hisobga olish. O'quvchilarga turli darajadagi topshiriqlar berish orqali bilim olish sur'atini moslashtirish. Qobiliyatiga ko'ra mustaqil ishlash, qo'shimcha yordam olish yoki kichik guruhlarda o'qish imkoniyatini yaratish [2].

Ko'p modulli metodika qo'llaniladi. Ya'ni, bitta mavzu turli darajadagi o'quvchilarga moslab, bir necha modulda tushuntiriladi. Oddiy darsliklarni maxsus ehtiyojli bolalar uchun soddalashtirish. Rasmlar, audio-materiallar, videodarslar, interaktiv taqdimotlar qo'llash. Nutqida muammosi bo'lgan bolalar uchun piktogramma va grafik belgilar, ko'rishida nuqsoni bo'lganlar uchun Braille yozuvi va ovozli kitoblardan foydalanish [3].

O'quv muhitini moslashtirish. Sinf xonalarini keng, yorug' va xavfsiz holda jihozlash. Nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun panduslar, maxsus partalar va moslashtirilgan o'quv vositalarini o'rnatish. O'qituvchi hamda o'quvchilar uchun erkin harakatlanish imkoniyatini yaratish [4].

Pedagogik metod va texnologiyalarning xilma-xilligi. O'yinli metodlar, rolli o'yinlar, interfaol mashg'ulotlar. Ko'proq vizual ko'makchi vositalar, rasmlar, multimedia texnologiyalaridan foydalanish. Amaliy faoliyatga asoslangan topshiriqlarni ko'paytirish [5].

Multidisciplinar yondashuv. O'qituvchi bilan bir qatorda psixolog, defektolog, logoped va ijtimoiy pedagogning hamkorlikda ishlashi. Har bir bola uchun individual rivojlantiruvchi dastur tuzish va uni muntazam monitoring qilish [6].

Ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlash. Sog'lom bolalar va maxsus ehtiyojli o'quvchilar o'rtasida o'zaro hurmat va do'stona muhitni shakllantirish. Insoniylik, mehr-oqibat, hamjihatlik kabi fazilatlarni tarbiyalash. Ota-onalarni ta'lim jarayoniga faol jalb etish [7].

Inklyuziv mashg'ulotlarning ahamiyati. Ta'limiy ahamiyati – har bir bolaning bilim olish huquqi ta'minlanadi, maxsus ehtiyojli bolalar ham umumta'lim dasturini o'zlashtiradi. Tarbiyaviy ahamiyati – o'quvchilarda o'zaro hurmat, yordam berish, ijtimoiy mas'uliyat kabi fazilatlar shakllanadi. Ijtimoiy ahamiyati – nogironligi bor

bolalarning jamiyatga integratsiyasi kuchayadi, ta'lim tizimida adolat va tenglik tamoyillari mustahkamlanadi [8].

Inklyuziv maktabda o'qituvchi:

- Nafaqat bilim beruvchi, balki yo'lboshchi, motivator va ko'makchi rolini bajaradi.

- Ijtimoiy-emotsional kompetensiyalar, sabr-toqat, empatiya kabi sifatlarni namoyon etishi zarur.

- Maxsus kurslar va malaka oshirish dasturlari orqali inklyuziv ta'lim metodikasini chuqur o'zlashtirgan bo'lishi kerak.

Mashg'ulotlarda foydalaniladigan usullar.

- **Individual rejalashtirilgan darslar: Har bir o'quvchining imkoniyatlari va qobiliyatlariga moslashtirilgan darslar.**

- Reabilitatsiya mashg'ulotlari: Nutqni rivojlantirish, motorika, ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish uchun maxsus mashg'ulotlar.

- Ijtimoiy ko'nikmalar treningi: O'quvchilarning atrof-muhitga moslashishini osonlashtirishga qaratilgan mashg'ulotlar.

- Psixologik qo'llab-quvvatlash: Emotsional va ruhiy holatni barqarorlashtirish uchun individual va guruh mashg'ulotlari.

- Adaptiv texnologiyalar bilan ishlash: Kompyuter va boshqa texnologiyalar yordamida o'qitish.

- Inklyuziv sinflarda quyidagi pedagogik usullar keng qo'llaniladi:

- Kooperativ o'qitish – guruhlarda ishlash orqali har bir bola faol qatnashadi.

- Loyiha asosida o'qitish – real hayotga yaqin topshiriqlar orqali o'quvchilarni rivojlantirish.

- O'yinga asoslangan metodlar – ayniqsa, boshlang'ich sinflarda samarali hisoblanadi.

- Sensor o'qitish usullari – jismoniy rivojlanishi cheklangan bolalar uchun muhim.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, inklyuziv ta'lim – bu faqatgina maxsus ehtiyojli bolalar uchun imkoniyat yaratish emas, balki butun ta'lim muhitini insonparvarlik, tenglik va adolat tamoyillari asosida rivojlantirishdir. Inklyuziv maktablarda tashkil etiladigan mashg'ulotlar o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularni bilim olish jarayoniga faol jalb etadi. Shunday mashg'ulotlar nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarning ijtimoiylashuvi, jamiyatga moslashuvi va shaxsiy rivojlanishini ta'minlaydi.

Inklyuziv maktablarda olib boriluvchi mashg'ulotlar har bir o'quvchining shaxsiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Bu ta'lim shakli bolalarning teng huquqliligini ta'minlash bilan birga, jamiyatda bag'rikenglik va ijtimoiy birdamlikni

kuchaytiradi. Shuning uchun ta'lim muassasalari, pedagoglar va ota-onalar birgalikda inklyuziv ta'limni rivojlantirishga intilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4556-sonli Qarori. 4-dekabr 2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi. Toshkent, 2020.
3. G'afforova T., Murodova Z. Maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
4. Ainscow M., Booth T. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. Bristol: CSIE, 2002.
5. Florian L. The SAGE Handbook of Special Education. London: SAGE Publications, 2014.
6. Юсуфходжаева Н.Х. Инклюзивное образование: методология и практика. Тошкент: НМИУ, 2019.
7. UNESCO. Inclusive Education: Guidelines for Policy Makers. Paris: UNESCO Publishing, 2009.
8. Shomaxmudova R. «Maxsus va inklyuziv ta'lim» /Toshkent «Chashmaprint» 2011.
9. L.R Mo'minova, Sh.M Amirsaidova. M.U Xamidova, Z. Djalolova, N. Abidova. Maxsus psixologiya. Darslik. «Fan va texnologiyalar markazi» T.: 2013.
10. M.Yu. Ayupova Logopediya. O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati T.: 2007.
11. M.U. Xamidova. Maxsus pedagogika. - T.: «Fan va texnologiya», 2018.
12. Р.Ш. Шомахмудова Инклюзив таълим (Халқаро ва Ўзбекистондаги тажрибалар) Тошкент-2011.